PHOKAIA SAHİL YOLU KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ

Red Slip Ware From Coastal Road of Phokaia

Aynur CİVELEK*

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Arkeoloji Anabilim Dalı, Prof. Dr.
civelekaynur@yahoo.com
Orcid ID: 0000-0001-7800-339X

Özet

Antik yerleşimlerin Roma Dönemi tabakalarında, kırmızı renkte kilden ve kırmızı renkte parlak astarlı, kalıpta ya da çarkta yapılmış, kabartmalı bezemeli ya da bezemesiz seramikler sıklıkla bulunmaktadır. İlk yapılan çalışmalarda Arezzo ya da Arretine Seramiği olarak anılmış, fakat sonraları diğer antik yerleşimlerde de sıklıkla bulunduğu saptanarak, ilerleyen çalışmalarda Terra Sigillata olarak isimlendirilmiştir. Günümüzde, Geç Roma Dönemi'nde üretilen kırmızı renkli seramikler için Kırmızı Astarlı terimi yaygınlaşmıştır. Son yıllarda ilerleyen çalışmalarla, Roma Dönemi'nin bu karakteristik seramikleri Anadolu'daki çok sayıda yerleşimde bulunmuş ve yayınlanmıştır. Antik Batı Anadolu'nun önemli İon kentlerinden biri olan Phokaia, bu karakteristik seramik grubunun üretim merkezlerinden biridir.

Bu çalışmanın amacı, Phokaia Sahil Yolu kazısında bulunan Kırmızı Astarlı seramiklerini tipolojik ve kronolojik olarak incelemek ve kil analizlerini

sunmaktır. Phokaia (günümüzde İzmir-Eski Foça), Batı Anadolu'nun önemli kıyı yerleşimlerinden biridir ve tarih boyunca seramik üretimi ile dikkat çekmektedir; 1989 yılından itibaren yapılan araştırma ve kazılardan gelen verilerle, kentin önemli bir seramik üretim merkezi olduğu kanıtlanmıştır. Kentin çeşitli alanlarında yapılan kazılarda Kırmızı Astarlı seramikleri ve fırınlarına ait kalıntılar saptanmıştır. Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri (PRSW-Phocaean Red Slip Ware) üzerine ilk çalışma Waage tarafından yapılmış; 1960'lardaki çalışmalarda Langlotz tarafından Form 3 C tipi olarak anılmıştır. 1972'de Hayes tarafından LRC (Late Roman C / Geç Roma C) ve 1980'de Phocaea Kırmızı Astarlı grubu olarak isimlendirilmiştir. Phokaia Sahil Yolu'nda yapılan kazılarda çok fazla miktarda Kırmızı Astarlı seramikler bulunmuştur ve büyük olasılıkla bu alanın gerisindeki atölyelere ait olmalıdırlar. Malzemeler, alandaki buluntu yerlerine göre yapılan gruplar dikkate alınarak çizilmiş ve fotoğraflanmıştır. Malzemelerin kil analizleri

* Prof. Dr. Aynur Civelek. Bu çalışmanın konusu olan Phokaia Sahil Yolu Kazısı Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin çalışma iznini veren antik Phokaia kenti kazıları başkanı Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e, seramiklerin çizimlerini yapan uzman arkeolog Ayşegül Soslu'ya ve arkeolog Nurten Bulankılıç'ya, malzemenin minerolojik incelemelerini yapan Pamukkale Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Barış Semiz'e, malzemelerin dijital çizimlerini yapan arkeolog Gül Tuğçe Toprak, Yiğit Burak Yüksektepe, Ecrin Nur Burgazlı ve Yağız Taşdelen'e ve uzman arkeolog Özgün Öz'e ve yardımcıları nedeniyle uzman arkeolog Gözde Uğuz'a teşekkür ederim.

uzmanlar tarafından yapılmış ve sonuçları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Phokaia, Seramik, Kırmızı Astar, Sigillata.

Abstract

In the Roman Period layers of the ancient settlements, there are often ceramics with or without relief decoration, made of red clay and bright red slip, made in molds or on wheels. In the first studies, it was referred to as Arezzo or Arretine Ceramics, but it was later determined that it was frequently found in other ancient settlements and was named Terra Sigillata in later studies. Today, the term Red Slip has become widespread for red colored ceramics produced in the Late Roman Period. With the progress of studies in recent years, these characteristic ceramics of the Roman Period have been found and published in many settlements in Anatolia. Phokaia, one of the important Ionian cities of ancient Western Anatolia, is one of the production centers of this characteristic ceramic group.

The aim of this study is to examine the Red Slip Ware found in the the Coastal Road excavation of Phokaia, typologically and chronologically, and to present their clay analysis. Phokaia (İzmir-Old Foça)

is one of the important coastal settlements of Western Anatolia and has attracted attention with pottery production throughout history. With the data coming from the researches and excavations since 1989 it has been proven that the city is an important pottery production center. During the excavations carried out in various areas of the city, Red Slip pottery and the remains of their kilns were found. The first study on Phokaia Red Slip Pottery (PRS-Phocaeen Red Slip Pottery) was made by Waage; it was referred to as Form 3 C type by Langlotz in studies in the 1960's. It was named LRC (Late Roman C / Late Roman C) by Hayes in 1972 and Phocaea Red Slip in 1980. From the 4th century AD to the 7th century AD, red slip pottery were widely produced and used in the city. A large amount of material was found during the excavations carried out on the Phokaia Coastal Road. Phokaia Coastal Road Red Slip Ware was probably belonged to the workshops behind this area; it's noteworthy that there were many defective productions. The materials were drawn and photographed, taking into account the groups made according to the find places in the area.. Clay analyzes of the materials were made by experts and the results were presented.

Keywords: Archaeology, Phokaia, Pottery, Red Slip, Sigillata

Ünlü tarihçi Herodotos'un¹ sözünü ettiği on iki Ion kentinden biri olan antik Phokaia (Φόκαια, Eski Foça) günümüzde İzmir'in yaklaşık 65 km. kuzeyinde yer alan, korunaklı iç limana sahip bir yerleşimdir. Kuzeyinde Çandarlı Körfezi, doğusunda Manisa, güneyinde Menemen ve güneyinde İzmir Körfezi ile sınırlanmıştır. Coğrafyacı Strabon'un² belirttiğine göre, önceleri Phokaia'ya yerleşen Lelegler, Ionlar tarafından İç Karia'ya sürülmüşlerdir. Phokaia, önce Aiol ve sonra Ion kenti olarak anılmıştır. Phokaia'da yapılan son dönem kazılarında, ilk yerleşimin Tunç Çağ başlarına (MÖ 3000'lere) uzandığı saptanmıştır. Ege'de daha eski dönemlere uzaman uygarlığın Helenler ile başlamadığı ve Helenler'in bu uygarlığın mirasçısı olabilecekleri belirtilmektedir³. Elli kürekli gemileri ile ünlenen Phokaialılar, Batı Akdeniz'de çeşitli koloniler kurmuşlardır. Yalnızca denizcilik ve ticaretle ünlü olmayıp fakat aynı zamanda Batı Akdeniz kültürünün gelişimini de etkilemişlerdir.

Önemli bir kıyı ve liman yerleşimi olan Phokaia, tarih boyunca seramik üretimi ile dikkat çekmektedir; kentte yapılan kazılarda MÖ 6. yüzyıldan Geç Roma Dönemi'ne dek kanıtlara ulaşılmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan *Kırmızı Astarlı Seramikler (PRSW, Phocaean Red Slip Ware)* 2001 yılında *Foça Sahil Yolu* kazılarında bulunmuştur. Önceki yıllarda yapılan çalışmalardan, Phokaia'da MS 4. yüzyıldan MS 7. yüzyıl ortalarına dek, daha ince yapıda, kırmızı astarlı seramiklerin yaygın olarak üretilip kullanıldığı ve ihraç edildiği bilinmektedir. Anadolu'da ve Anadolu dışındaki çok sayıda antik yerleşimde, Phokaia Kırmızı Astarlı seramiklerinin bulunmuş olması önemli bir seramik endüstrisine dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Phokaia antik kenti Sahil Yolu Kazısı'nda bulunan *Kırmızı Astarlı* seramikleri tipolojik ve kronolojik olarak incelemektir. Kil analizleri uzmanlar tarafından yapılmış ve sonuçları sunulmuştur.

Terra Sigillata ve Kırmızı Astarlı Seramikler

Antik yerleşimlerin Roma İmparatorluk Dönemi tabakalarında sıklıkla ele geçen seramik gruplarından biri *Terra Sigillata*'dır. Başlangıçta, İtalya'da Arezzo Bölgesi'nde yapılan kazılarda çok sayıda ele geçmeleri nedeniyle, *Arezzo / Arretine Seramiği*⁴ olarak anılmış, fakat zamanla ilerleyen çalışmalarla diğer antik yerleşimlerde de saptanmış ve *Terra Sigillata*⁵ olarak isimlendirilmiştir. MÖ 40'larda üretilmeye başlanan ve MS 2. yüzyıla dek kaliteli üretimlerin görüldüğü bu grup, kırmızı tonlarında kil

¹Hdt. I,142; <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Hdt.+1.142&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0126>

² Strabon, 146, 147, 167.

³ Mansel 1987, 19-20, 164; Özyiğit 1991,128.

⁴ Oswald-Pryce 1966, 3-4. İtalya- Toscana'da Arezzo. Hem Hellenistik hem de Roma İmparatorluk Dönemi'nin taş, metal işçiliği ve heykeltıraşlığının etkileri sözü edilen seramik grubunda görülmektedir. MÖ 40-30'larda İtalya'dan Gaul ve Hispania'ya dek yayılmıştır. Bitkisel bezemeler ve figürler sıklıkla kullanılırken, av, şölen sahneleri ve erotik sahneler yoğunluktadır. Erken çalışmalarda *İtalyan Sigillataları* ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. 19.yüzyılda Roma seramiğine gösterilen ilgiyle birlikte araştırmalar artmış ve İtalya'nın birçok bölgesinden bu tür seramiklerin geldiği görülmüştür; Comfort 1929, 484-501.

⁵ Dragendorff 1895, 18-155. Alman arkeolog H. Dragendorff tarafından 1895'te bu terim kullanılmıştır; Antik Dönem'de kullanılmaz.

ve aynı renkte kaliteli, parlak astarlı⁶, kalıpta ya da çarkta biçimlendirilmiş, dış yüzeyi figürler ve motiflerle bezemeli⁷ sofrta takımı (kase, tabak, bardak, servis tepsileri, sürahi, sosluk vb.) olarak tanımlanmaktadır. *Kırmızı Astarlı* seramik geleneği Doğu Akdeniz’de⁸ çok daha erken tarihlerde görülmekle birlikte, burada sözü edilen terimle anılmak istenen seramikler, astar ve form özellikleriyle birlikte Roma İmparatorluk Dönemi’nde üretilenlerdir⁹

Terim, aslında kabartma bezemesiz olanları kapsamamakla birlikte¹⁰, zamanla Roma Dönemi’ne ait tüm Kırmızı Astarlı seramikler için kullanılmıştır. Diğer yandan Terra Sigillata terimi bir tekniği ifade etmektedir¹¹. Roma Dönemi’nde kandiller de aynı renkte astarla kaplanmışlardır¹². Arkeolojik çalışmalarda bazen tanımlanmak istenen malzemeyi kısaca ifade etmesi nedeniyle (Megara kaseleri gibi) bu tür terimler kullanılmaktadır. Kırmızı Astarlı olanlara göre, daha az sayıda bulunan siyah astarlılar *Terra Nigra*¹³ olarak anılmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi’nin bu karakteristik seramik grubuyla ilgili çok sayıda çalışma yayınlanmıştır¹⁴. İsimlendirme konusu tartışmalı olmakla birlikte, kırmızı astarın niteliği, formlar ve yerleşimler önemlidir. Plinius¹⁵, parlak, kırmızı astarlı seramiklerden *Vasa Samia* olarak söz etmiştir. Uzun süre Samos ile ilişkilendirilen isimlendirmenin aslında yanlış olduğu, La Garufesenque’teki kazılarda bulunan kanıtlarla anlaşılmıştır¹⁶ ve böylece, çok sayıda terim aydınlatılmıştır. Temelde Doğu ve Batı Sigillata olarak ayrılan Terra Sigillata’nın İtalya, Fransa, İspanya ve Britania’da üretilenleri *Batı Sigillata*¹⁷, Doğu Akdeniz yerleşimlerinde üretilenleri *Doğu Sigillata*¹⁸ olarak anılmıştır. Batı Sigillata grubunda kabartma bezemeli seramikler daha fazla görülürken, çömlekçi

⁶Yerinde oluşmuş kaolinit minerallerinin başat mineral olarak bulunduğu killer *kaolinit killer* grubudur. <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/kaolin>, Parlatici ajan olarak (kalsine edilmiş kaolin) günümüzde hala kullanılmaktadır; <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/seramik-killer> Kaolinitik killer (Çin kili , Ateş kili , Tuğla - Kiremit kili); Acarsoy 1983, 145-147; Civelek 2008, 57-62. Sinter Astar

⁷<https://latin-dictionary.net/definition/35013/sigillatus-sigillata-sigillatum>, sigillatum: küçük figürlerle süslenmiş anlamındadır. <https://en.wiktionary.org/wiki/terra>: toprak, <https://en.wiktionary.org/wiki/sigillum>: mühür anlamındadır.

⁸ Hayes 1997, 52-53. Anadolu ve Doğu Akdeniz kıyılarındaki yerleşimlerde kırmızı astarlı seramikler MÖ 150’lerden itibaren görülmektedir.

⁹ Greene 1990, 9 vd.

¹⁰ Anderson-Stojanovic 1992, 44.

¹¹ Civelek 2008, 57-62.

¹² Bussière- Wohl 2017, 55- 288, Fig. 120-22, 193, 236, 256, 283, 324-25, 329-331, 335, 373, 394; Özellikle volütlü burunlu, kalp burunlu, U burunlu kandillerde kırmızı renkli Terra Sigillata astarı kullanılmıştır. MS 3. yüzyıldan sonra daha ince kırmızı renkli astar kandillerde kullanılmaya devam etmiştir.

¹³Van Oyen- Pitts 2017, 48. İnce koyu gri veya siyah renkli astarlılar, Kuzey Galia ve güney Britanya’da yaygındır ve MÖ 1. yüzyıl sonu - MS 1. yüzyıl sonuna verilmektedir; <https://potsherd.net/atlas/Ware/TN>

¹⁴ Hayes 2008, xi – xvi sınıflama, xix-xxxix bibliyografya.

¹⁵ Pliny, NH, XXXV, 46, 160-161.

¹⁶ Waagé 1937, dipnot 1. Samius lapis: metal parlatmak anlamındadır; Pliny, xxxvi, 21 (40) 152; King 1980, 139-143. La Garufesenque’deki kazılarda, yüzlerce graffitili parça bulunmuştur; A 25b, Samos Seramiği ya da Terra Sigillata’nın Latince’de kullanılan ismi için ipucu vermiştir ve bazı çömlekçi isimleri sıralanmıştır. *Samiare*, parlatmak anlamındadır, *samiandum* kelimesi ise bir tür çömlekçilik uygulamasıdır, dipnot 10’da terra sigillata teriminin, Ortaçağ’daki tıbbi pişmiş toprak tabletlerdeki mühürleme uygulaması olduğu belirtilmektedir.

¹⁷ Hayes 1997, 52-53; Hayes 2008, 41- 47.

¹⁸ Crowfoot-Kenyon 1957, 281-288. Samaria buluntuları arasındaki Kırmızı Astarlı seramikler, kil ve astar farklılıklarına göre Doğu Sigillata A, B, C olarak sınıflanmıştır. (Eastern Sigillata -ESA, ESB, ESC).

mühürleri yaygındır¹⁹. Terra Sigillata’da kalıp ve çark yapımının yanı sıra, barbotin, ruletleme, kazıma ve aplike teknikleri kullanılabilmektedir. Augustus Dönemi ile birlikte yükselişe geçen Terra Sigillata’nın kaliteli örneklerinde astar, çift daldırma tekniği ile uygulanırken, ilerleyen yüzyıllarda tek daldırma ile uygulanan ince astara sahip örnekler artmaktadır.

Doğu Sigillata seramiklerinin²⁰ kil rengi, form ve bezeme özellikleri, yerleşimlere göre farklılıklar göstermektedir. Anadolu’daki ilk çalışmalarda Antiokhia, Tarsus, Pergamon, Tralles ve Pitane malzemeleri üzerinde durulmuş olmakla birlikte, günümüze dek, özellikle son yirmi yılda artan yüzey araştırmaları ve kazılarla, çok sayıda antik yerleşimden gelen Terra Sigillata ve Kırmızı Astarlı seramik grubuna ait malzemeler yayınlanmıştır. Batı Sigillata ile karşılaştırıldığında, çömlekçi mühürleri Doğu Sigillata grubunda daha azdır²¹; MS ca. 20-60 / 70’lerden Tralles B1 (Doğu Sigillata B1 / ESB1), Pergamon ve Pitane seramiklerinde DSA (ESA-Eastern Sigillata A) mühürlere rastlanmaktadır. Anadolu üretimlerinde Grekçe mühürler Roma İmparatorluk Dönemi boyunca kullanılmaya devam etmiştir. Doğu Sigillata A örneklerinde kabartma bezemeler daha yaygındır ve bazılarında aplike uygulamalar görülebilmektedir. Doğu Sigillata seramiklerinde görülen en yaygın uygulama, ağız kenarlarında ya da bazen gövdedeki rulet bezemedir. Terra Sigillata grubunda yaygın olan *çift daldırma tekniği* DSB 1 grubunda rahatlıkla görülebilmektedir²². Pitane (Çandarlı) üretimleri DSC (ESC) grubu²³, Augustus zamanından MS 4. yüzyıl başlarına dek görülmektedir. MS 4.yüzyıldan itibaren, daha ince astara sahip olanlar *Kırmızı Astarlı Seramikler* olarak anılmıştır²⁴. *Afrika Kırmızı Astarlı (Terra Sigillata Chiara, African Red Slip /ARS)* seramiklerinin baskın olduğu bu dönemde, Anadolu’daki birçok merkezde *ARS*²⁵ ithalatı ve taklitleri görülmektedir. Bununla birlikte, yerel üretimlerin varlığı her zaman dikkate alınmalıdır. Parion, Troia, Alexandria Troas, Apollon Smintheion, Assos, Antandros, Smyrna, Klazomenai, Sardis, Ephesos, Magnesia ad Meandrum, Miletos, Didyma, Tripolis, Laodikeia, Labraunda, Myndos, Halikarnassos, Knidos, Myra gibi antik yerleşimler Kırmızı Astarlı seramiklerin geldiği bazı merkezlerdir²⁶ (Fig. 1)

¹⁹ Oswald-Pryce 1966, 47 vd; Poblome 1995, 82-83. 600 kadar çömlekçi ismi belirlenmiştir.

²⁰ Hayes 1985, 229-257.

²¹ Hayes 2008, 5, Pergamon ve Pitane örneklerinde, DSA grubunda MS ca. 20-60/70 civarından olanlarda rastlanır; Civelek 2010, 173-175.

²² Hayes 2008, 11, dipnot 24

²³ Loeschke 1912, 344-407; Crowfoot-Kenyon 1957, 283; Hayes 1972, 316-319.

²⁴ Lund 2005, 234 vd; Poblome-Waelkens 1995, 507. MS 1. yüzyıldan itibaren üretilenleri “Kırmızı Astarlı olarak nitelendirilmiştir;

²⁵ Lamboglia 1941, 7-22. Başta kase ve tabaklar olmak üzere, çeşitli kapalı kapların da olduğu sofa takımlarını oluşturmaktadırlar. Bu sınıfa ait açık formlarda, genellikle tüm yüzeyler kırmızı astarlıyken, kapalı formların yalnızca dış yüzeyleri kırmızı astarlıdır; web. <https://resromanae.berkeley.edu/node/4076>. Kuzey Afrika’da üretime işaret eden atölyeler Kuzey Tunus’ta bulunmaktadır. MÖ 60-75 arasındaki en erken üretimlere İtalya’da Pompeii’de rastlanmıştır; Hayes 2008, 67-82. Erken üretimler incedir; MS 4-5. yüzyıllardaki üretimlerde ince ve mat astar görülür. Daha geç üretimlerde ise astar kalın ve parlaktır. Rulet bezeme özellikle iç kısımlarda kullanılmıştır.

²⁶ Kuş 2019, III vd.

Phokaia'daki Kırmızı Astarlı Seramiklerinin Buluntu Alanları

Phokaia'daki kazılar 1913-1920 yılları arasında Fransız arkeolog F. Sartiaux tarafından, 1952-1955 yılları arasında²⁷ ve çeşitli aralıklarla 1974'e dek Ord. Prof. Dr. E. Akurgal tarafından yapılmıştır²⁸. 1986'daki araştırmalar ve analizlerin sonucunda Phokaia'nın bir seramik üretim merkezi olduğu belirlenmiştir²⁹. 1989 yılından itibaren Prof. Dr. Ö. Özyiğit tarafından yürütülen kazı çalışmaları 2019 yılı sonuna dek devam etmiştir³⁰. Modern yerleşiminin büyük bölümü antik kentin üzerinde yer almaktadır. Günümüze dek yapılan kazılarda tiyatro, sur duvarları, Pers Mezar Anıtı, çeşitli dönemlere ait seramik atölyeleri ve atık alanları, Athena Tapınağı Alanı, Kybele Kutsal Alanı, sivil mimari örnekleri ve MÖ 2.binyıldan Osmanlı Dönemi'ne dek seramikler ortaya çıkarılmıştır³¹.

Phokaia'da 1989 yılından itibaren yapılan araştırma ve kazılar, kentin önemli bir seramik üretim merkezi olduğuna ait kanıtlar sağlamıştır³². Çöplük Tepesi'nin eteğindeki Batı Açmaları'nda yapıları örten, MS 3. yüzyıla ait *kaba seramik çöplükleri*'nin üzerinde, *terra sigillata çöplüğü* saptanmıştır³³. Antik kent meydanında 1996'da yapılan çalışmalarda, Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne dek olan yapı katmanları arasında, MS 3. yüzyıldan önceye ait mozaikli bir taban üzerinde MS. 3. yüzyılda kaba mutfak kabı üreten bir atölyenin çöplüğü ile açmaların en üst seviyesinde, MS 6. yüzyıla ait *terra sigillata* çöplüğü bulunmuştur³⁴. 2004 yılında A3 Sit Alanı'nda yapılan kazılarda³⁵ Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait çok sayıda buluntuyla birlikte, MS 3.yüzyıla ait *seramik atölyesi* ve *kil havuzu* buluntuları ve MS 5. yüzyılda kullanıldığı düşünülen bir başka atölye kalıntısı saptanmıştır; alanda bulunan Roma Dönemi Kırmızı Astarlı seramikleri yayınlanmıştır³⁶.

Kazılardan gelen veriler doğrultusunda, Atatürk Mahallesi 1168 ada ve çevresinde, Phokaia antik kentinin Roma İmparatorluk Dönemi'nde *Çömlekçi Mahallesi* olarak kullanıldığı düşünülmüştür. 2005 yılı Athena Tapınağı Alanı, L7 plan karesinde yapılan kazılarda³⁷ oval biçimli *Geç Roma seramik fırını* bulunmuştur. Athena Tapınağı, batı podium duvarının önünde, kuzey-güney doğrultusunda, ağzı kuzeydoğuya bakan (poyraz rüzgarını alan), uzunluğu 4m., yatay taban plakaları *in situ* durumda ele

²⁷ Sartiaux 1952, 5vd.

²⁸ Akurgal 1956, 33-40., Lev. II-VI.

²⁹ Mayet-Picon 1986, 129-142.

³⁰ Özyiğit 1991, 127-143; Özyiğit 2020a, 645-662.

³¹ Özyiğit 2017; Arkan 2017; Özyiğit 2020b.

³² Özyiğit 2004, 443. Foça Atatürk Mahallesi, 6 ada, 226 parselde yapılan kazılarda, MÖ 6. yüzyıl başlarından itibaren üretim yapan atölyeler saptanmıştır. Çifte Kayalar Tepesi'nin batısında Roma Dönemi seramik çöplükleri, kent meydanında yapılan kazılarda MS 6. yüzyıla ait kırmızı astarlı seramik çöplükleri, Athena Tapınağı alanında terra sigillata fırınları bulunmuştur; Özbütev 1994, II vd; Aydemir 1995, II vd.

³³ Özyiğit 1991, 127- 128, 137-153. İsmetpaşa Mahallesi, 22 pafta, 140 ada, Çifte Kayalar Tepesi'nin batısında, asfalt yolun yanındaki tepede, Roma Dönemi'ne ait seramik çöplükleri; Özyiğit 2004, 443. Foça Atatürk Mahallesi, 16 ada, 226 parseldeki kazılar, MS 6. yüzyıl.

³⁴ Özyiğit 1998, 764-765; Fırat 2015,

³⁵ Özyiğit 2006, 78, 81-82. 1204 ada, 3 parsel ve yakınlarındaki 11. sokak ile bu sokağa bağlanan 8.sokak.

³⁶ Fırat 2011. 118-158.

³⁷ Özyiğit 2007, 348, Res. 12.

geçen fırının içinde, Geç Roma Dönemi'ne ait ve fırının kubbesini oluşturduğu düşünülen, çok sayıda tuğla ve kiremit parçaları ile birlikte *terra sigillata*'lar ele geçmiştir; fırın çöplüğünün yamaçta olduğu düşünülmektedir. Aynı alanda 2006 yılında H8 K8 plan karelerinde yürütülen çalışmalarda, sur duvarına bitişik durumda bir *terra sigillata fırını* ve fırının yakın çevresinde *terra sigillata çöplüğü* saptanmıştır³⁸. Batı podium duvarının batısında 2005-2007 yıllarında yapılan kazılarda, G9-H9 plankarelerinde II A tabakasında üç adet *terra sigillata fırını*³⁹ bulunmuştur. Ele geçen malzemelere göre fırın Geç Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir⁴⁰.

Büyük Deniz, Fener Burnu Yarımadası'nda yapılan kazılarda, ana karaya bağlandığı bölümde, 16 ada 226 parselde yapılan kazılarda, Phokaia'nın en görkemli zamanı olan MÖ 6. yüzyılın başlarında seramik atölyelerinin olduğu anlaşılmıştır. 2012'de aynı bölgede, 1249 ada 3 parselde, Geç Roma Dönemi'ne ait *terra sigillata* parçaları bulunmuştur⁴¹. Atatürk Mahallesi 13 ada 106 parseldeki kazılarda, Phokaia'nın Roma İmparatorluk Dönemi seramik üretiminin önemli bir merkezi olduğu anlaşılmıştır. Phokaia *terra sigillata*ları yoğun olarak ele geçmiştir. Bulunan çok sayıda cüruf, bu alanın seramik çöplüğü olarak kullanıldığını desteklemektedir; *Atölye Alanı* ve *Seramik Çöplüğü* olarak anılan alanlarda bulunanlar yayınlanmıştır⁴². Foça Fevzipaşa Mahallesi, 189. sokak ve yanındaki büyük meydanın bir bölümü 1992, 1993 ve 1995 yıllarında kazılarak Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne dek katmanlar ortaya çıkarılmış ve açmaların en üst seviyesinde MS 6. yüzyıla ait *Kırmızı Astarlı* seramiklerin olduğu bir çöplük saptanmıştır. Athena Tapınağı'nın arkasındaki alanda, tapınağın işlevini yitirdiği dönemde faaliyet gösteren, dört adet Geç Roma Dönemi'ne ait *seramik fırını* bulunmuştur.

Phokaia'da III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde kalan 1056 ada /13 parselde, 2009-2011 yıllarında yapılan kazılarda, Geç Roma Dönemi'ne ait bir *seramik atölyesinin* varlığı saptanmıştır⁴³. Alandaki büyük kuyunun içinin doldurularak, bir fırına dönüştürüldüğü anlaşılmıştır. Kuyunun tabanında MS 4. yüzyıla ait, kuyunun üst seviyelerinde ise MS 5.-6. yüzyıllara ait malzemeler saptanmıştır. Geç Roma Dönemi'nde devam eden seramik üretimi, Phokaia'nın bu zamanda önemli üretim merkezlerinden biri olduğunu göstermiştir. Çeşitli kase, tabak ve çanaklardan oluşan malzemeler arasında, Pitane ve Kuzey Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri ile birlikte bulunmuştur.

³⁸ Özyiğit 2007,354; Özyiğit 2008, 493, 507 res. 2. Athena Tapınağı H8-9 açmaları. Ön planda Arkaik Dönem tapınağının mimarlık parçaları, arka planda Geç Roma Dönemi *terra sigillata* fırını; Özyiğit 2010, 68. Athena Tapınağı H8-9 açmaları.

³⁹ Özyiğit 2008, 491- 493, Res. 2.

⁴⁰ Özyiğit 2008, 493; Özyiğit 2010, 68. Athena Tapınağı H8-9 açmaları. Önde Arkaik Dönem tapınağının mimarlık parçaları, arkada Geç Roma Dönemi *terra sigillata* fırını (I No.lu) (Özyiğit 2008, 507, Res.2)

⁴¹ Özyiğit 2004, 443-444.

⁴² Özyiğit 2006.

⁴³ Özyiğit 2013, 175-176., çizim 3- 5, res. 3; Uğuz 2015. Bu alandan ele geçen 217 adet *terra sigillata* çalışılmış ve 10 ayrı grup tespit edilmiştir; Uğuz tarafından 1219 ada 8 parselde, 2015 ve 2016 yıllarında kazılan alanlardan gelen *terra sigillata*lar doktora tez konusu olarak çalışılmaya devam edilmektedir.

Phokaia Sahil Yolu Kazısı Kırmızı Astarlı Seramikleri

Phokaia antik kentinden ele geçen *Kırmızı Astarlı* seramikleri üzerine, önceki yıllarda farklı alanlardan gelen bazı malzemeler yayınlanmıştır (Fig. 2, 3). *Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri (PRSP-Phocaeen Red Slip Pottery)* üzerine ilk çalışma, Atina Agorası'ndan gelen malzemeleri inceleyen Waage tarafından yapılmıştır⁴⁴. 1960'larda Phokaia'daki araştırmalar ve özellikle Form 3C tipine ait bulunan kase dudak parçaları ile Form 3 F/G parçaları Langlotz tarafından rapor olarak yayınlanmıştır⁴⁵. Hayes 1972'de grubu *LRC (Late Roman C, Geç Roma C)* olarak isimlendirmiş⁴⁶, 1980'de ek olarak yayınladığı çalışmasında, daha önce verdiği *Geç Roma C Grubu* isimlendirmesini (Late Roman C, LRC), *Phocaea Kırmızı Astarlı* grubu ile eşitlemiştir⁴⁷. Asia Minor'da MS geç 2-3. yüzyıllarda yaygın olan *Çandarlı Kırmızı Astarlı*⁴⁸ grubu (Doğu Sigillata C - Eastern Sigillata C / ESC) ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Çalışmamızda Hayes'in önerdiği son terim kullanılmıştır. MS 4. yüzyıl sonlarından itibaren görülmeye başlanan grup, MS 5. yüzyıl ortalarında yaygınlaşmış ve MS 7. Yüzyıl ortalarına dek üretilmiştir.

Hayes'in⁴⁹ belirttiği üzere, ilk olarak 1960'larda Phokaia'da yapılan kazılarda, fırın atıkları ve çöplükler saptanmış ve seramikler on farklı form grubuna ayrılmıştır. Phokaia malzemesi, çoğunlukla çok sayıda küçük kireç parçaçıkları içeren, mikanın nadir olarak görüldüğü, iyi tanecikli yapıda olarak tanımlanmıştır. Genellikle çok fırınlanmış, kahverengimsi-kırmızı ya da morumsu-kırmızı tonlarda mat ya da ara sıra metalik parlaklıkta astar görülmektedir⁵⁰; daha az görülen erken parçalar turuncumsu kırmızı astarlıdır. Kırmızı astar tüm yüzeyi kaplar ve iç kısımlara daha kalın uygulanmıştır. Ağız kenarları ya siyah renkli ya da krem beyazdır. Malzemenin çoğunda iç yüzeyin sptaula ile iyice düzeltildiği, geç parçalarda ise düzeltmenin fırça ile yapılmış olduğu belirtilmiştir. Ağız kenarlarında rulet bezeme ve tondolarda bazen mühürlerle yapılan baskı bezemeler görülmektedir. Phokaia Kırmızı Astarlı grubu, Asia Minor'da olduğu kadar⁵¹, Doğu ve Batı Akdeniz yerleşimlerinin birçoğunda, Karadeniz kıyıları, Kuzey Afrika kıyıları, Girit ve İrlanda'ya kadar geniş bir alanda ele geçmiştir⁵².

⁴⁴ Waagé 1933, 298-304; Waagé 1948, 51-52.

⁴⁵ Hayes 1980, dipnot 1, Langlotz 1969, 377-85.

⁴⁶ Hayes 1972, 323-368. MS 4. yüzyıl sonlarında Pitane (Çandarlı) üretiminin azalmasıyla birlikte Phokaia üretiminin arttığı, başkent Constantionopolis'in artan talebini karşılayan önemli atölyelerden biri olduğu düşünülmektedir.

⁴⁷ Hayes 1972, 323 vd. Kuzey Afrika, Mısır, Kıbrıs ve Çandarlı üretimleri; Hayes 1980, lix.

⁴⁸ Kenyon 1950, 280-3.

⁴⁹ Hayes 2008, 83; Hayes 1972, 325-345. Kuzey Afrika kırmızı astarlı grubu ile benzerlik göstermekle birlikte, kil ve astar yapısı ve form dizisi açılarından farklıdır. Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, Tunus'un kuzeyinde ve özellikle Kartaca'da görülmektedir ve ilk zamanlar İtalyan sigillata'sını taklit etmiştir. MS 2. yüzyıldan itibaren yeni formlar ortaya çıkmış ve üretim özerk hale gelmiştir; Kozan 2020, 119-125. Kuzey Afrika'daki Vandallar MS 428'da istila etmeye başlamışlar ve yağmalamalar artmıştır; Teixeira-Bastos 2019, 132-151. Kuzey Afrika'nın üretiminin azalmadığı, aksine yeni pazarlar bulduğu belirtilmektedir.

⁵⁰ Hayes 1972, 323-24, map 15; Hayes 1997, 63.

⁵¹ Fırat 2011, 119-120.

⁵² Hayes 1980, lxi, dipnot 6; Hayes 1980, lix. dipnot 3. MS 465-668 yıllarından önce ya da bu tarihlerdeki yıkım zamanlarından malzemeler arasında çoğunlukla Tip 3 B-D saptanmıştır; Fırat 2015, dipnot 14; Kelly 2010, 35-55.

1999 yılından itibaren, kentin III. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda, 2001 yılında özellikle Sahil Yolu'nda, modern yerleşimin atık suyu ile ilgili alt yapı çalışmaları yapılmıştır⁵³. Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü'nün hazırladığı, jeofizik raporunda gösterilen, Foça kanalizasyon ana kollektörünün qeçirilmesinin düşünöldüğü, Küçük Deniz Sahil Yolu boyunca, Röper 102-45 arasında yapılan arkeolojik sondajlarda, Arkaik Dönem'den Osmanlı Dönemi'ne dek yerleşim yoğunluğu saptanmıştır. Phokaia'da ilk arkeolojik kazıları yapan F. Sartiaux tarafından, yarımadaanın kıstak bölümünde çok sayıda taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarına rastlandığını belirtilmiştir⁵⁴ ve bu alanların planları E. Langlotz tarafından yayınlanmıştır⁵⁵. Arkeolojik kalıntıların çok yoğun olduğı bu alanda, 1999-2002 yıllarında yapılan kazılarla Eski Foça atık su projesinin büyük kısmı tamamlanmıştır⁵⁶. Alandaki kazılarda, çok fazla miktarda *Roma Dönemi-Kırmızı Astarlı Seramikleri* bulunmuştur. Phokaia Sahil Yolu kazısı Kırmızı Astarlı seramikleri, kazı evi deposunda korunan binlerce parça halinde olan malzemeden örnekler seçilerek form, bezeme ve astar özelliklerine göre gruplandırılmış, çizilmiş ve fotoğraflanmıştır⁵⁷. Sahil Yolu kazısında bulunan Kırmızı Astarlı seramikler, büyük olasılıkla bu alanın gerisindeki atölyelere ait olmalıdır. Malzemeler arasında üretimi, formu, kalınlığı ve bezemeleri ile farklı özellikler taşıyan gruplar belirlenmiştir.

Phokaia Sahil Yolu Kırmızı Astarlı seramiklerinin kil rengi 2,5 YR (5/4, 5/6, 4/6, 6/8), 5YR (5/3, 5/4, 6/4), 10 R (5/4, 5/6) arasındadır; sarımsı-kırmızıdan koyu kırmızıya dek değışir⁵⁸. İç ve dış yüzeyleri ise genellikle kil renginin tonlarında, ince ve mat astarlıdır. Bazı parçaların dudakları gri ya da gri-siyah tonlarda iken, bazıları gövde ile aynı tonda kırmızı astara sahiptir. Dudak kenarındaki koyu rengin, kaselerin fırın içinde istiflenmesi ya da kısmi redüksiyon sonucu oluştuğı ve bu uygulamanın bilinçli olarak yapıldığı düşünülmektedir⁵⁹. Bazı kaselerin dudak kenarları ise, krem renktedir. Form dizisi çeşitli boyutlarda kaseler ve tabaklardan oluşmaktadır. Dudak kenarları ya rulet bezemeli ya da bezemesizdir. Rulet bezemenin nasıl yapıldığına ilişkin fikir verebilecek “makara” günümüz Karacasu çömlekçiliğinde görölebilmektedir⁶⁰. Hayes Form 11'e ait çok az örnek görülürken, Form 3 ve 10'a ait çok sayıda parça bulunmuştur. İç ve dış yüzeyler genellikle düzgündür. Düzeltme işlemlerinde spatula ve fırça kullanılmış olmasının yanı sıra, üç tarafı denizle çevrili bir yarımada üzerinde kurulmuş olan

⁵³ Özyiğit 2001, 5; Özyiğit 2003, 342-344.

⁵⁴ Özyiğit 1992, 100 vd.

⁵⁵ Langlotz 1976, 480-481.

⁵⁶ Özyiğit 2004, 443-447, Res. 5-12, İzmir İli, Foça İlçesi I. Derece Arkeolojik Sit, Kentsel Arkeolojik Sit, Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda yapılmak istenen atık su şebekesine ait projede, kanalizasyon ana kolektörü kepçelerle, 6 m. uzunluğunda demir palplanş levhaları çakılarak kazılmış ve seramik çöplüklerinde büyük tahribata neden olmuştur.

⁵⁷ Athena Tapınağı Alanı'ndaki kazılardan ele geçen örneklerle birlikte değerlendirilip, ilerleyen zamanlarda daha kapsamlı olarak yayınlanması planlanmıştır.

⁵⁸ Fırat 2015, 165, dipnot 17; Fırat 2011, 121, 125. Phokaia Kırmızı Astarlı grubu arasında nadir de olsa, sarımsı ve pembemsi kırmızı tonlarda astar rengi saptanmıştır

⁵⁹ Hayes 2008, 324; Kelly 2010, 39.

⁶⁰ Altınkılıç 2018, 3501; Res. 22, 3502; Res. 26. Makara ile yapılan bezeme Karacasu çömlekçiliğinde “tır-tır” dekor olarak anılmaktadır

Phokaia'da da sünger kullanılmış olabileceği olasıdır⁶¹. Uzun süre deniz suyu ile temas etmelerinden dolayı, malzemenin bir bölümünde profillerin aşınıp incelendiği, yuvarlaklaştığı ve astarlarının aşındığı gözlenmiştir⁶².

Phokaia Kırmızı Astarlı seramiklerinin kalıpta ya da çarkta yapıldığı tartışmalıdır. Hayes⁶³, Phokaia seramiklerinin dış yüzeyine ağzın altındaki düzeltme izlerinin, içtekilerle benzerlik gösterdiğini, fakat buna ek olarak üretim sırasında, kireç parçacıkları nedeniyle yüzeyde küçük izler oluştuğunu belirtmiş ve bu yüzey yapısı nedeniyle, üretimde kalıpların kullanıldığını önermiştir. Vaag⁶⁴, Phokaia Sigillata'sı arasında, aynı tip kabın değişik derinliğe sahip örneklerinin bulunması nedeniyle, kapların dış yüzeyinde görülen izlerin, kalıptan çıkarma işlemi sırasında meydana geldiğinin söylenemeyeceğini, dudaklara ise büyük bir olasılıkla elle biçim verilmiş olduğunu ve Hayes 3 formunun dudak biçiminde gözlemlenen farklılıkların, tipolojide ayırt edici bir özellik olarak kabul edilmesinin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Fırat'ın⁶⁵ çalışmasında, fazla derin olmayan bir kasenin, sol kısmının ulaştığı yüksekliğe sağ kısmının ulaşmadığı ve kasenin düzgün çekilmeden yapılmış olduğunu belirtmesi ve dolayısıyla, Phokaia üretimlerinin çarkta yapılmış olduğu fikrini ileri sürmesi önemlidir. Çalışmalarımızda incelenen seramikler arasında yamuk çekilen parçalar dikkat çekmektedir. Sahil Yolu'nda bulunan Phokaia Kırmızı Astarlı seramikleri çarkta üretilmiş olmalıdır. Phokaia antik kentinde bugüne dek yapılan kazılarda, kentin farklı alanlarında binlerce parça Kırmızı Astarlı seramik ve çok sayıda atölye kalıntısı bulunmasına rağmen, bu grubun üretimine ilişkin bir kalıp örneği ele geçmemiştir; bu kadar büyük miktarda üretime ait çok fazla kalıp kullanılmış olması gerekirdi.

Sahil Yolu Kırmızı Astarlı seramikleri arasında Hayes Form 3 ve Form 10 en fazla görülenlerdir. Bu formların ihraç edildiği ve özellikle Anadolu'da diğer yerleşimlerde yapılan çalışmalarda bu fiplerin yaygın olarak bulunduğu dikkati çekmektedir. Phokaia'da söz konusu alanda bulunan örnekler kırık parçalar halinde bulunmuştur; birçok örnekte kırıklar ağız kenarının biraz altından başlamaktadır. Ayrıca kırık taban parçaları da çok sayıdadır. En uzun süre üretilen tip olan Form 3'e⁶⁶ (Fig. 4) ait kaselerin ağız çapları 16- 35 cm arasında değişmektedir. Ağız kenarı dik ve iç bükey profile sahip bir bant şeklindedir; iç bükey profil çeşitlilik göstermektedir. Ağız kenarı ya bezemesiz ya da rulet bezemelidir. Gövde, ağzın altından çok alçak halka ayağa dek dışbükey kavisle daralmaktadır. Ağız kenarı gövde ile aynı renkte astara sahip olabildiği gibi bazı örneklerde gri, grimsi siyah ya da krem renkte boya dikkati çekmektedir; gövde ise genellikle kil ile aynı tonda astarlıdır. İç kısımları çoğunlukla

⁶¹ Erdan 2018, 84-90. Fig. 12, 15, 16, 18.

⁶² Kelly 2010, 39.

⁶³ Hayes 1972, 324.

⁶⁴ Vaag 2003, 203-206, dipnot 4. Empereur-Picon 1986 ve Mayet-Picon 1986. Fransız ekibin Foça'da yaptığı çalışmalarda çöplük alanından ele geçen malzemeler, Phokaia'nın ana üretim merkezi olduğunu göstermiştir. Vaag, Phokaia malzemeleri arasında 10 form saptamıştır.

⁶⁵ Fırat 2015, 164; Fig. 13.

⁶⁶ Waage 1948, 53; Hayes 1972, 329-338. Hayes A, B, C, D, E, F, G, H olarak 8 alt sınıfa ayırmıştır. Toplam PRSW malzemesinin neredeyse yarısı bu formdan oluşmaktadır.

bezemesizdir. Phokaia örneklerinde görülen baskı bezemeli örnekler az sayıdadır. Sahil Yolu'nun gerisinde kazılmış olan alanda bulunan kırmızı astarlı seramikler⁶⁷ MS 5. yüzyıl II. yarısından itibaren üretilmiş ve ihraç edilmiştir⁶⁸. Üretimin 6. yüzyılın ortalarına dek devam ettiği göz önüne alınırsa, incelediğimiz malzeme de, MÖ 5. yüzyılın II. yarısı- 550'lere ait olmalıdır. Form 10 ise, Form 3'ün devamı niteliğindedir ve MS 6. yüzyılın sonlarından itibaren görülmektedir (Fig. 5)⁶⁹. MS 6. yüzyılın başlarından MS 7. yüzyıl ortalarına dek devam etmiştir. Yuvarlatılmış ağız kenarına sahip kaselerin gövdesi, ağzın hemen altından çok alçak halka ayağa dek daralmaktadır; gövde neredeyse konik bir görünümündedir. Bulunan taban parçalarının (Fig.6) çoğunda iç yüzeyin bezemesiz olduğu belirlenmiştir. Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin genellikle 1000°C civarında ısıda fırınlandığı belirtilmektedir (Fig. 7)⁷⁰. Sahil Yolu malzemeleri arasında çok sayıda bozuk üretime rastlanmıştır (Fig.8). Yamuk çekilmiş formların yanı sıra, fazla pişme nedeniyle, bazı parçaların iç ve dış yüzeylerinde siyahlaşmaların olduğu, yanmış çok sayıda parça olduğu dikkat çekmektedir.

Antik Dönem'den bu yana, coğrafya, iklim koşulları ve bitki örtüsü, seramik fırınlarında kullanılacak yakıt tiplerini belirlemiştir⁷¹. Antik yazar Theophrastos (MÖ 371-287)⁷², en iyi tutuşturucunun (çabuk ve kuvvetli) sarmaşık olduğunu, ayrıca bir çeşit yabani asmanın kullanıldığını anlatırken, yakıt olarak odun kömürünün yapılışı ve kullanımını, en iyi odun kömürünün sıkı taneli ağaçlardan yapıldığını (meşe ve arbutus gibi), incir ve zeytinin ateşlemeyi başlatacak en uygun ağaçlar olduğunu belirtmiştir. Gaius Plinius Secundus⁷³ (MS 23-79) ise, ateşleyici olarak (*igniaria*), dut, sarmaşık, defne gibi bitki dallarının kullanıldığından söz etmiştir. Tüm bu bitkiler Ege-Akdeniz Havzası'nda yaygın olarak bulunurlar ve günümüzde de incir, zeytin ve çam ağacı yaygın bitki örtüsüdür. Phokaia Kırmızı Astarlı seramiklerinin üretim teknolojinin ait fazla veri bulunmamakla birlikte, ileride yapılacak olan çalışmalarda, daha önce bulunan sigillata fırınları kalıntılarının ayrıntılı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Geleneksel çömlekçilikte, pişirim tekniklerini coğrafi konum ve gelenekler belirlemektedir⁷⁴ ve bu, binlerce yıl öncesindeki üretim için de geçerli olmalıdır. Phokaia'daki seramiklerin üretimi konusunda fikir

⁶⁷ Uğuz 2015, 101-104.

⁶⁸ Hayes 2008, Atina Agorası'ndakiler MÖ 450-550'lere aittir; Kelly 2010, 40-41. MÖ 450'lerden sonra İtalya ve Portekiz'deki PRSW seramiklerinin ithal edildiği tespit edilmiştir. Özellikle Portekiz'de MS 465-68 tarihleri verilmektedir, Conimbriga'da MS 450-480'lere verilen eserler çok sayıdadır. Form 3 B ve 3C, toplam malzemenin %30'u kadardır ve kırmızı astarlı seramiklerin neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Britania'da ise en yaygın ithal formdur; MS 460-90'lara verilen grup, en erken örnekleridir.

⁶⁹ Hayes 1972, 343-345. Bu çalışmada, Form 10 A, B, C olarak alt sınıflara ayrılmıştır. MS 6. yüzyılın başlarındaki üretimin ve ihracatın MS 660'lara dek devam ettiğine ait kanıtlar sunulmuştur.

⁷⁰ Hayes 1972, 324.

⁷¹ Leitch 2019; 53-59. Akdeniz tipi fırınlar genellikle iki katlı ufak odacıklar şeklindedir. En altta yanma odası, ikinci katta ürünler ve tepede de bacaları bulunur. Üstten çekişli yüksek derecelere çıkamayan (800°C-1000°C) odalı tipi fırınlar, Mısır'dan İspanya'ya kadar kullanılmıştır. Seramik pişiriminde katı yakıt-temini kolay olması nedeniyle- antik dönemden bu yana tercih edilmiştir ve fırınlarındaki derin yakıt hazinesi için zeytinin uygun olduğu saptanmıştır.

⁷² Theoph., Hist. Plant. 5.9. 1-4, 6; https://www.loebclassics.com/view/theophrastus-enquiry_plants/1916/pb_LCL070.467.xml

⁷³ Plinius, NH, 16, 8.

⁷⁴ Pala 2006,

verebilecek, günümüzdeki en yakın çömlekçilik merkezi Menemen'dedir⁷⁵. Antik yerleşimlerden ise, özellikle Pergamon ve Sagalassos'ta yapılan kazılarda bulunan çömlekçi mahallesi ya da fırınlar önemli bilgiler vermektedir⁷⁶.

Phokaia Kırmızı Astarlı seramiklerinin optik mikroskop ve XRD çalışmalarına göre mineralojik ve petrografik incelemelerinin sonucunda⁷⁷, örneklerin çoğunlukla kuvars, feldispat ve mika minerallerini egemen olduğu ince silikat dokusundan oluştuğu görülmüştür (Fig. 9, 10, 11). Kuvars minerallerinin boyutları bazı örneklerde 0.25mm ye kadar çıktığı izlenmektedir. Örnekler içerisinde yer yer ince uzun ve yuvarlak şekilli boşluklar belirgindir. Örnekler üzerinde yapılan kimyasal çalışmalar sonucunda %58 SiO₂ içeriğine sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu içerik içerdiği kuvars mineralleri ile ilişkilidir. Bunun yanında ortalama % 18.4 Al₂O₃, % 6.44 Fe₂O₃, % 3.05 K₂O içerikleri ile belirgindir. Al₂O₃ içeriğinin yüksekliğide içerdiği kil oranının yüksek olması ile ilişkilidir.

Sonuç

Phokaia antik kentinin çeşitli alanlarında 1991'den itibaren yürütülen kazılar, Arkaik Dönem'den Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne dek ve hatta sonrasında da önemli bir seramik üretim merkezi olduğunu kanıtlamıştır. Özellikle Sahil Yolu'nun gerisindeki alanda, Geç Roma Dönemi'ne ait seramik çöplüklerinin yanı sıra Kırmızı Astarlı seramik üretiminin yapıldığı birkaç atölyenin saptanmış olması önemlidir ve Sahil Yolu kazısından gelen Kırmızı Astarlı seramikler de, büyük olasılıkla bu alanın gerisindeki atölyelere ait olmalıdır. Malzemeler arasında çok sayıda bozuk üretim olması önemli kanıtlardır. Genellikle ağız kenarı bezemesiz örneklerin yanı sıra, rulet bezemenin sıklıkla kullanıldığı örnekler dikkat çekmektedir. Seramiklerin ağız kenarları, kil rengi ile aynı ya da siyah, gri ya da grimsi siyah, krem tonlarda mat astarlıdır. İncelediğimiz malzemeler, MS 5. yüzyıl ortalarından- 7. yüzyıl ortalarına dek yaygın şekilde üretilmiş olmalıdır. Binlerce seramik parçasından oluşan malzemenin ilerleyen yıllarda daha kapsamlı olarak yayınlanması planlanmıştır.

Batı Anadolu'nun önemli yerleşimlerinden biri olan Phokaia üretimi Kırmızı Astarlı seramikler, özellikle son yirmi yılda artan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarıyla çok sayıda antik yerleşimde bulunmuştur. Troia, Parion, Zeytinliada Pergamon, Kyme, Gryneion, Pitane, Smyrna, Karaburun Yarımadası, Tripolis, Laodikeia, Kilikkia'daki bazı yerleşimlerde çok sayıda Phokaia seramiklerinin bulunmuş olması, bu merkezlerle olan ticareti göstermektedir. Anadolu'dakilerin yanı sıra, tüm Batı Akdeniz kıyısındaki merkezlere Kırmızı Astarlı seramikler ihraç edilmiştir. Bunlar arasında Sahil Yolu kazılarında bulunan Form 3 ve Form 10'a ait örneklerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Kentler arasındaki

⁷⁵ Çizer-Uludinç, 91-96. Taşhan/ Menemen'de kırmızı renkli hammadde "ova toprağı", gri renkli hammadde "Gediz toprağı" olarak anılmaktadır. Geleneksel üretimde fırınlarda çam odunlarının kullanıldığı, ilk fırınların üstten çekişli ve silindirik olduğu belirtilmektedir.

⁷⁶ Willet-Poblome 2015, 135-, dipnot 62; Meyer-Schlichtmann 1988, Pergamon'da 1977-88 yılları arasında,

⁷⁷ Pamukkale Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Barış Semiz tarafından kil analizleri yapılmıştır.

yollar, ticaretin gelişmesinde önemlidir ve Phokaia'nın önemli bir deniz gücüne sahip olması, deniz aşırı ticarete avantaj sağlamış görünmektedir.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

Akurgal 1956 Akurgal E., "Foça Kazılan ve Kyme Sondajlan", *Anatolia* 1, 33-40.

Acarsoy 1983 Acarsoy A., *Seramik Teknolojisi*, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi.

Altınkılıç 2018 Altınkılıç A. E., "Karacasu Çömlekçiliği", *Journal of Social and Humanites Sciences Researches*, Vol 5, 3492- 2505.

Anderson-Stojanovic 1992 Anderson-Stojanovic V.R., *Stobi. The Hellenistic and Roman Pottery*. Princeton UP.

Arıkan 2017 Arıkan Z., *Tarihsel süreç İçinde Foça*, Ege Yayınları.

Auzépy 2011 Marie-France Auzépy M. F., "Konstantinopolis ve Araplar; 7.-9. Yüzyıllar", *Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, edt. Annie Pralong, Çev. Buket Kitapçı Bayrı, 267-284.

Aydemir 1995 Aydemir A., *Phokaia Erken Roma Dönemi Pişirme Kapları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.

Bussière- Wohl 2017 Bussière J. – Wohl B.L., *Ancient Lamps in The J. Paul Getty Museum*, Los Angeles, California.

Bussière- Wohl 2017 Bussière j.- Wohl B., *Ancient Lamps in the J. P. Getty Museum*.

Civelek 2008 Civelek Aynur, "Terra Sigillata Sinter Astarlı Seramikler", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, No. 128, 57-62.

Comfort 1929 Comfort H., *Arretine Signatures Found in The Exacavations in The Theatre District of Corinth*, *AJA*, Vol 33, 4, 484-501.

Crowfoot-Kenyon 1957 Crowfoot J. W., Kenyon K.M., Crowfoot G. M., *The Objects from Samaria (Samaria-Sebaste 3)*, London, 1957.

Dragendorff 1895 Hans Dragendorff, "Terra sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik", *Bonner Jahrbücher* 96, 18-155.

Erdan 2018 Erdan E., *Ege-Akdeniz’de Sünger ve Süngerciliğin Dip Tarihi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Fırat 2011 Fırat M., Phokaia Geç Roma Dönemi Mutfak Kapları, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Greene 1990 Greene K., The Archaeology of Roman Economy, University of California Press.

Hayes 1972 Hayes, J. W., Late Roman Pottery, British School at Rome, London.

Hayes 1980 Hayes, J. W., A Supplement to Late Roman Pottery, British School at Rome, London.

Hayes 1985 Hayes J.W., «Sigillate Orientali», Enciclopedia dell'Arte Antica. Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo, Roma.

Hayes 1997 Hayes J. W., The Handbook of The Mediterranean Roman Pottery, London, British Museum Press.

Hayes 1997 Hayes J., Handbook of Mediterranean Roman Pottery, London.

Hayes 2008 Hayes J., Roman Pottery Fine Ware Imports, The Athenian Agora, XXXII, Princeton, New Jersey.

Hdt Herodotus, The Histories A. D. Godley, Ed. Cambridge. Harvard University Press. 1920.

Kelly 2010 Kelly A., “The Discovery of Phocaean Red Slip Ware (PRSW) Form 3 and Bii Ware (LR1 amphorae) On Sites in Ireland—An Analysis within a Broader Framework”, Proceedings of the Royal Irish Academy: Archaeology, Culture, History, Literature Vol. 110C, 35-88.

King 1980 King A., “A graffito from La Graufesenque and 'samia vasa'”, Britannia 11, 139-43; 12, 311.

Kozan 2020 Kozan M., Vandal Tarihine Genel Bir Bakış: Vandalların Ortaya Çıkışı ve Afrika’da Kalıcı Bir Yurt Edinmelerine Kadar Geçen Süreç Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Archivum Anatolicum (aran), 14,1, 107-128.

Kuş 2019 Kuş S., Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerinin Batı Anadolu'daki Dağılımı, TC Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Lamboglia 1941 Lamboglia N., Terra sigillata chiara in Riv. Ing. Intem, VII, 1941, 7-22.

Langlotz 1976 Langlotz E., "F. Sartiaux Phokaia-Karte", AA, 480-481, Abb., 2.

Leitch 2019 “Fuelling Roman pottery kilns in Britain and North Africa: Climatic, Economic and Traditional Strategies”, Fuel and Fire in the Ancient Roman World, 2019, 53-61.

Lund 1996 Lund J., “From archaeology to history? Reflections on the chronological distribution of ceramic finewares in South Western and Southern Asia Minor from the 1 st to the 7th c. AD.”

Malfitana 2002 Malfitana D., “Eastern terra sigillita wares in the Eastern Mediterranean. Notes on an initial quantitative analysis”, *Cramiques hellnistiques et romaines*, TMO 35, 133-157.

Mansel 1987 Mansel A.M., *Ege ve Yunan Tarihi*, İstanbul, 1987.

Mayet-Picon 1986 Mayet F., Picon M., “Une sigille phocenne tardive (Late Roman C ware) et sa diffusion en Occident”, *Figlina* 7, 129-142.

Oswald- Pryce 1966 Oswald F., Pryce T. D., *An Introduction to The Study of Terra Sigillata*, London, 1966.

zbtev 1994 zbtev G., M. S. 3. Yzyıl Phokaia Kaba Mutfak Kabı Keramiği, (Yayımlanmamış Yksek Lisans Tezi), Ege niversitesi Sosyal Bilimler Enstits, İzmir.

zyiğit 1991 zyiğit ., “1989 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, XII. Kazı Sonuları Toplantısı, Ankara, 127-153.

zyiğit 1998 zyiğit ., “1996 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, KST XIX, Cilt I, Ankara, 763 – 794.

zyiğit 2003 zyiğit ., “2000-2001 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, 24.KST Cilt 2, Ankara, 333-350.

zyiğit 2004 zyiğit ., “2002 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, 25.KST Cilt 1, Ankara, 441-452.

zyiğit 2006 zyiğit ., “2004 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, 27.KST Cilt 2, Ankara, 73-88.

zyiğit 2008 zyiğit ., “2006 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, KST 29, Cilt. 2, Ankara, 489-512.

zyiğit 2010 zyiğit ., “2008 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, KST 31-3, Ankara, 65-87.

zyiğit 2013 zyiğit ., “2011 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, KST 34-2, Ankara, 173-190.

zyiğit 2017 zyiğit ., *Phokaia I, Kent Duvarları ve Restorasyonu*, Ege Yayınları.

zyiğit 2020a zyiğit ., “2018 Yılı Phokaia Kazı alışmaları”, 41. KST, 3.cilt, 645-662.

zyiğit 2020b zyiğit ., *Phokaia III, Arkaik Dnem Athena Tapınapı*, Ege Yayınları.

Pala 2006 Pala İ. Ç., “Ege Bölgesi’nde Geleneksel Çömlekçilikte Kullanılan Pişirim Teknikleri” 6.Uluslararası Katılımlı Seramik Kongresi, Sakarya, 580- 585.

Pliny Pliny the Elder, The Natural History John Bostock, M.D., F.R.S., H.T. Riley, Esq., B.A., Ed. London. Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street. 1855.

Poblome-Waelkens 1995 J. Poblome, Sagalassos IV, Reports on The Survey and Excavation Campaigns of 1994 and 1995, Leuven University Press.

Sartiaux 1952 Sartiaux F., “Eski Foça. Foça Tarihi’ne Bir Bakış”, Ege Turizm Cemiyeti Yayınlar, 6, İzmir

Strabon Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XIII-XIV (Çeviren: Prof. Dr. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Teixeira-Bastos 2019 Teixeira-Bastos M., “Emerging distribution networks of Roman pottery in the Ancient Mediterranean: the sigillata clay lamps of Proconsular Africa”, *Antiguidade Clássica e suas Conexões Afro-asiáticas* 3(2):132-156.

Theoprastus Theophrastus, Enquiry into Plants, Volume I: Books 1-5. Translated by Arthur F. Hort. Loeb Classical Library 70. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

Uğuz 2015 Uğuz G., Phokaia'nın Kuzeyinde Geç Roma Dönemi Bir Terra Sigillata Atölyesi”, T.C. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Vaag 2003 Vaag L.E., “A Closer Look At The Making of Phocaean Red Slip Ware Bowls”, *Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistiques et romaines. Actes de la Table Ronde d'Istanbul*, 23-24 mai 1996. Istanbul: Institut Français d'Études Anatoliennes-Georges Dumézil, *Varia Anatolica*, 15, 203-207.

Van Oyen- Pitts 2017 Van Oyen A., Pitts M., *Materialising Roman Histories*.

Waage 1933 Waage F.O., “The Roman and Byzantine Pottery”, *Hesperia*, Vol 2, 2, 279-328.

Waage 1937 Waage F.O., *Vasa Samia*, *Antiquity*, vol 11, 46-55.

Waage 1948 F.O. Waagé (ed.), *Antioch-on-the Orontes IV*, 1, *Ceramics and Islamic Coins*, Princeton University Press, Princeton.

Zoroğlu 2003 Zoroğlu Levent. Doğu Sigillatoların İmalat Yerleri ve Dağılımı Sorunu. In: Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistiques et romaines. Actes de la Table Ronde d'Istanbul, 23-24 mai 1996. Istanbul: Institut Français d'Études Anatoliennes-Georges Dumézil, Varia Anatolica, 15, 121-123.

İnternet Kaynakları

<http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/seramik-killer>

<https://classics.uc.edu/troy/grbpottery/html/prs.html>

<https://en.wiktionary.org/wiki/sigillum>

<https://en.wiktionary.org/wiki/terra>

<https://ia80http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Plin.+Nat.+35.46&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.02.01370703.us.archive.org/12/items/terrasigillatae00draggoog/terrasigillatae00draggoog.pdf>

<https://latin-dictionary.net/definition/35013/sigillatus-sigillata-sigillatum>

<https://potsherd.net/atlas/Ware/TN>

<https://resromanae.berkeley.edu/node/4076>

<https://www.loebclassics.com/view/LCL070/1916/volume.xml>

<https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/kaolin>

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Hdt.+1.142&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0126>

Figürler Listesi

Fig. 1. Kırmızı Astarlı seramiklerin yayılım alanları. Bes 2015, s 143.

Fig. 2. Phokaia antik kenti, Sahil Yolu ve gerisindeki Roma seramiği çöplükleri.

Özyiğit, <https://core.ac.uk/download/pdf/84997253.pdf>

Fig. 3. Phokaia antik kentindeki Kırmızı Astarlı seramiklerinin buluntu alanları (Gözde Uğuz).

Fig. 4. Hayes Form 3.

Fig. 5. Hayes Form 10.

Fig. 6. Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri'ne ait taban parçaları

Fig. 7. Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri'ne ait çeşitli örnekler.

Fig. 8. Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri- Bozuk üretimler.

Fig. 9. Phokaia Kırmızı Astarlı Seramiği- Kil örneği fotoğrafı.

Fig. 10. Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri'nden seçilmiş bazı örneklerden alınan kil analizleri sonuçları.

Fig. 11. Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri-XRF sonuçları.

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

• Ana Oksit Element	Birim Ağırlıkça										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
• SiO ₂	%	58,570	58,544	57,421	59,823	58,307	55,375	58,369	58,471	42,470	57,612
• TiO ₂	%	1,008	0,510	0,956	1,071	1,060	1,041	1,022	1,055	1,092	1,023
• Al ₂ O ₃	%	18,339	19,983	16,287	19,420	18,396	17,324	17,960	18,650	9,238	18,391
• Fe ₂ O ₃	%	6,352	6,005	5,894	6,481	7,131	6,419	6,134	6,853	5,525	6,691
• MnO	%	0,078	0,139	0,044	0,043	0,052	0,087	0,045	0,047	0,225	0,058
• MgO	%	3,351	1,320	1,727	1,992	2,507	2,510	2,387	2,443	4,209	2,086
• CaO	%	2,968	0,972	10,296	3,187	4,773	8,406	6,554	4,059	13,443	5,337
• Na ₂ O	%	0,941	2,536	0,993	1,045	1,120	0,798	1,075	1,135	1,185	1,148
• K ₂ O	%	2,974	5,302	2,553	2,752	2,884	2,664	2,726	2,876	1,393	2,772
• P ₂ O ₅	%	0,086	0,105	0,096	0,087	0,092	0,112	0,090	0,098	0,190	0,105
• SO ₃	%	0,003	< 0,00050	< 0,00050	0,001	0,133	0,009	< 0,00050	0,014	3,792	0,004
• Cr ₂ O ₃	%	0,018	0,013	0,016	0,019	0,019	0,017	0,018	0,018	0,012	0,018

Fig. 11.